

ADATTÁR.

ARANKA GYÖRGYHÖZ ÍRT ISMERETLEN LEVELEK.

(Első közlemény.)

Az alább közölt leveleket néhány évvel ezelőtt az Erdélyi Múzeum levéltárának családi letéteiből másoltam.

A levelek mind Aranka Györgyhöz szólnak s különösen a Nyelvművelő és Kézírási (= kéziratgyűjtő) Társaságra vonatkozólag közölnek érdekes adatokat. Gr. Teleki Sámuel, a nagy könyvgyűjtő és könyvtáralapító levelei különösen a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítási körülményeire vetnek világosságot. Fia, a korán elhunyt Domokos, az útirajzíró is szerepel néhány levéllel, melyekből látszik, hogy a kiváló ifjúban mily lelkes hév lobogott az irodalom és a Nyelvművelő Társaság ügye iránt. Beregszászi Pál és Baróti Szabó Dávid levelei különösen életrajzi szempontból tartalmaznak érdekes adatokat s igen sokat foglalkoznak nyelvi kérdésekkel is. A levélírók közt szerepel Révai Miklós, Péteri Takács József, Benkő József egy-egy, gr. Desseffy József két levelével. Megtaláljuk még itt Perecsenyi Nagy László, Molnár Borbála és az ifjú Döbrentei Gábor leveleit.

Gr. Teleki Domokos levelei.

1.

Méltóságos Kir. Tábla Fia! Különös Nagy Jó Uram!

Levelét a' Mlgs Urnak Dr. Pataki Uram által vettem; és az el-küldött Hívó Leveleket az meg-Hivattak nevében is köszönöm. Mondhatom hogy igen örülnek rajta. Örvendem pedig azt hogy Teschedik benne van a' Társaságba, és hogy Institutumával egy le írást küldött a' Társaság(nak) valóban e' méltó leszsz: hogy mentől előbb közönségessé tétessék. — Én az én Irásimat MVásárhelyre küldöttem Tiszt. Basa Uramnak, hogy azután a' Mlgs Ur kezibe szolgáltassa. — Azért nem küldöttem pedig a' Mgs Urhoz: hogy a' Rézbe-metzett képek nintsenek még készen, a' melyért, még nem lehetne közönségessé tenni: Küldök azonban most egy más írást-bé, a' mely-is egy Erdélybe tett Utatskámnak rövid le-írása. Ha meg-érdemelné az olvasást, ezt pappiros bé töltönek az ki jövő Társaságbeli Munkákba bé lehetne iktatni. — Azonban instálni fogom hogy nevemről emlékezet ne legyen. —

¹ Betoldás. E szótag hiányzik.

A' mi a' Kornides Mstumainak¹ és más Historiai könyveknek magyarra fordítását illeti: én ugyan nem ellenzem: hogy a' hasznos nem lenne, tsak azt mondom hogy felette fáradságos, és nem olyan hasznos, mintha originalis Magyar Historia adatnék ki. A Cornides Historicus Írásaiból —, egy Praybol, egy Katonából, egy Leveriai Pannoniájából, Originalis Magyar Historiát, mind tudós, mind tanuló Compendiumba — pragmatice ki-dolgozni, 's az ilyennek ki dolgozására embereket kisztetni, az volna tsekély vélekedésem szerint a' Fő-dolog, és talán az első dolog — és hogy ezt az ember siettetné — mentől hamarabb ki kellene az oly munkákat adni, a' melyek erre a' legnagyobb segítő eszközök, mint a' Kornideséi is. A' míg pedig ezek közül tsak a' leg főbb munkákat-is fordítják: addig sok idő el-telik. Mely nagyon várjon pedig az egész Publicuma a' tudósok-nak ezen Munkák ki-adására tudhatja a' Mlgs Ur. — A' mi a' ki-adáskor meg-kívántató Citatiok öszve nézését illeti: abban más módot nem tudok hanem ha azt az ember a' Bétsi Tsászári királyi Bib iothecába tselekedné meg; talán a Pesti Bibliothecában is is (így l) meg-lehetne próbálni. Hogy a' Diaeta lassan foly, azt más Levelekből is értem hát a' Deputationalis Munkákat mikor veszik már elé? — Az Urbariumot, a' Juridicumokba, Politicumokba való reformatiokat mikor veszik tanátskozásba? — Ugy látom hogy ez erről a' Diaetáról el-halad. — Bizony kevés igaz Hazafi van! —

Én instálom a' Mlgs Urat, hogy e' következő könyveket nékem meg-küldeni ne sajnálja: u: m: —

1. Jos. Benkö De Comitibus Transylvanicis.

2. Igazgatás formája.

3. Anglus és magyar igazgatás egybe vetése.

Ezeknek árát, az bé vett Társaságbeliektől bé gyűjtendő pénzel, és magam részéről-is küldendő kis sumátskával edjűtt, vagy alkalmatosság, által, vagy Banco-tzedulában recepisse mellett fogom a' Mlgs Urnak bé-küldeni.

Hát a' kéz-írásokat ki adó Társaság, már miket adott ki, vagy mikor, és miket ad-ki? — erről egy kis tudossitást kérek. — Hogy a' Kánonok Urak közül valamelyiknek adnának, nem látom szükségesnek: egy sints köztök olyas okos ember. — Azonban meg-probálok a' maga utján, hogy e-ynék egy Levelet küldjek: talán az erszényinek, ha eszinek nem is, veheti a Társaság, mint Patrocinans Tagnak hasznát. — Fogom tudossítani a Mlgs Urat, miképpen fog azon Cánonoktól fogadtatni a' Hivogató Levél. — De vagyon itten egy tudós és soktekintetben érdemes világos fejű Pap-Ur. Gróf Sauer a' Nagy Prépost.² Ha ennek küld a' Mlgs Ur Kolosvárról egy Levelet: azt tartom hogy örömmel fogja fogadni; és jó Patrocinans Tag leszsz. — Ő N. Váradí Prépost, episcopus Arbensis³ in partibus infidelium, Ord. S^ti Stephani eques. — egész neve pedig Cajetanus Comes Sauer. — Jó lenne azonban ha a Mlgs Ur e' mellett néki egy külön Levelet-is írna, vagy Consiliarius Szegedi Urral iratna, 's meg írná azt-is vagy meg iratná a' Consiliarius Ur által: hogy ezen Társaság mitsoda Tagokból álljon 's hogy a' Gubernátor a' Praesesse etc.

¹ Manuscriptumainak.

² Gr. Sauer Kajetán nagyváradi prépost, vö. Szinnyei.

³ Arbei püspök.

Ez úttal már a Mlgs Urnak többekkel nem alkalmatlankodom; hanem ki-kérvén barátságos válaszsát, Leveletem most rekesztem, és további sziveségében ajánlott barátságos indulatokkal és meg különböztetett tisztelettel vagyok

A' Mlgs Urnak kész és alázatos szolgálja

NVárad die 10 Marty 795

G Teleki Domokos

P. S. Káts István Plebanusról olyakat hallottam: a' melyek miatt nem mertem még el-küldeni a' Hivó-Levelet. ne hogy a' Társaságnak egy érdemetlen Tagot szerezzünk. — Én azonban most egytől is mástól-is fogok íranta tudakozodni, milyen ember legyen. Tertina Urnak el-küldöttem a' könyveket és a' Levelet-is.

2.

Méltóságos Királyi Tábla Fia! Különös Jó Mlgs Uram!

A' Mlgs Urnak két rendbéli betses Leveleit, a Társaság által ki-botsátandó Munkák Fel-Jegyzéseivel edjütt vettem. Látom hogy szép és nevezetes Darabok jönnek ki a' Társaság Szakaszos Írásában, melynek igen örülök. — Hogy a' Diaetán Hazánkfiak oly kevés dolgokat miveltek azt sajnállani lehet. — Az a' kár, hogy a' mi Országunkban a' Systemát felette sokan nem szeretik — és hogy a' Privatismus oly soknak tápláló eledele. Azonban — nem lehet még-is mondani, hogy némely hasznos és fontos végezések nem tétettek volna. —

A' mi az én Utazásotskaim le-írásának ki-adatását illeti: az iránt arra instálnám a' Mlgs Urat, hogy ha lehetne, azok egy kötetben jönnének ki, minthogy Rajzolatok is lesznek velek; még pedig szeretném ha mentől előbb ki-botsátodhainának, és akkoron azt-is meg-tselekszem: hogy ámbár a' Társaság költségén lejendő ki-nyomtatás végett küldöttem vala bé, mindazáltal felét a' költségeknak le tétetni rendelem; a' nélkül hogy egynéhány kevés Exemplárnál magamnak többet kívánnék. — Méltóztasson a Mlgs Ur, ezen Írásoknak mentől jobb moddal lehető ki-nyomtatásokról, a' mint azt maga itéli tudósítani. Azonban, én ugy a' mint a Mlgs Ur fogja el-intézni, meg-fogok benne nyugodni — és a' Cuprumokat is le-küldöm Bétsből első alkalmatossággal.

Küldök a' Mlgs Urnak innen menő alkalmatosságtól, egy Theatromi Darabot. — Ugyan az irta, a' ki az Utazásokat, és ismét kéri nevét el-halgatni. — T. Basa Uramnak is irtam ezen munka felől — Egy szép Rézmetszés-is készült melléje; de mivel a' Munkába felette sokba gántoskodott a' Librorum Revisor, nem lehet a' nélkül ki-nyomtatatni, hogy érdeméből veszessen. Azonban az a' munka még-is nem meg-vetni való, sőt azt tartom hogy Tárgyára nézve, 's a' Theatromra való alkalmaztatására nézve nevezetes-is volna — bár ha a' szoross Crisist sokba kí nem állja — de meg kell gondolni, hogy az a ki irta többet affélét soha sem irt. — Én azon munkát a Társaság Bibliothecájába ajánlom. — Nem tudom hogy valyon Erdélybe, némely kis változtatásokkal ki-nyomtatni nem lehetne é? — azonban én magam részemről meg-elégsem, ha csak Írásba leszz esméretes. — Méltóztasson a Mlgs Ur a' maga ítéletét azon munka felől candide meg-írni; és minden crisissét velem közleni. —

Már én itt még csak egynehány napokig fogok mulatni: és azután Béts felé veszem utamat M-Ország leg-alsobb részein Slavonián Croatián, a' Littoralén és Triesten keresztül. Onnan hová, és meddig? meñyek, még mindenképpen nem bizonyos. — Azonban Bétsben a' Mlgs Ur Leveleit, mintegy 4. Hetek mulva bizonyosan el-várom. — Innen kevés ujjságokkal kedveskedhetek a Mlgs Urnak: — szárazság-kezd uralkodni, szük esztendő-től félünk, a Békességnek semmi hire. — Budán, a' királyi Tábla mintegy 20-at a' bé-vádoltak közül el-itélt. 5-öt halálra — a többit külömb külömb idei Büntetésekre a Septemviratus — 12-öt itélt pedig halálra. — Hogy sokan grátiát kapnak, ugy reménylik. — Szomorú Esetek! — (Kazintzi Ferentz is halálra van ítélve; a szegény Ötse most ment fel Bétsbe grátiát kérni.)¹

Az ide való Tagjai a' Társaságnak, a' mint látom nem nagy Enthousiás-ták; azonban ha ki jönn a' Társaság valamelyik munkája, méltoztasson a' Mlgs Ur nékiek küldeni, hogy egy részről lássák a Társaság progressusait, más részről pedig vegyék észre magokat, hogy valamit egy vagy más-képpen contribuáljanak. A' kánonokokrol le tettem, nem arra való fraterek.

Ohajtván hogy a Mlgs Ur kedves Levelét vehessem, és abban, mind magára, mind a Társaságra nézve a' legörvendetesebb híreket hallhassam, magamat a Mlgs Urnak tapasztalt szives indulatban ajánlván meg külömbözetett tisztelettel és igaz indulatokkal vagyok

Mlgs Jó Uram! a Mlgs Urnak el-kötelezett szolgája

NVárad die 10 Maij 795.

Ifj G Teleki Domokos

3.

MVásárhely 21 aug. 797

Méltóságos Tabulae Regiae Assessor! Különös Jó Uram!

A' Mlgs Urnak hozzám a' Savanyu Vizre utasított Levelét, nagy köszö-nettel vettem. Örömmel láttam abból, a' Magyar Társaságnak elő-meneteles Folyamatját. Ohajtom hogy a' Mlgs Urnak fáradhatatlan igyekezetét Társa-ságunkban az egyező akarat, a' meg ért itéleteknek és tanátsoknak bé foga-dása, és ujj érdemes Tagoknak jó ki választása követvén, Hazánk boldogít-tására való törekedésének sikerét mentől előbb örömmel szemlélhesse szere-tett Társaságunk — A' mely meg-jegyzésre méltó, és vizsgálásra való Tárgyakat a' Mlgs Ur, nékem levelében ajánl vala, azokat ugyan egy részint vizsgáltam, de a' nélkül hogy azokról jegyzéseket tennem időm lett volna, más részint pedig nem vizsgálhattam, mert érkezésem arra teljességgel nem volt; a Cura lévén fő gondom. — Ugyan csak egy rövid utazást által adtam T Prof: Basa Uramnak, a' végre, hogy ha az érdemes Tagok által méltónak találhatnék, a' ki botsáttandó ugy nevezett Napló Könyvbe bé iktattassék.

Én felette sajnállom, hogy itten a' Mlgs Urhoz szerentsém nem lehete; és ohajtanám hogy bár csak Kolosváratt, a' hol 12. Sept. táján bizonyosan meg érkezem, találkozhatnánk. — A' Mlgs Urnak mostani utja igen interes-sans fog lenni magára nézve, azonban a' Társaságnak is hasznára szolgál-hat, ha a' mint nem kétlem, a' Mlgs Ur vizsgálódó szemekkel a' jó Hazafia-ka és érdemes férjfiakat ki nézni, és azokat Társaságunkba bé avatni fogja.

¹ Ezek a hírek a Martinovics-féle összeesküvésre vonatkoznak. *Szerk.*

— Azok az érdemes Hazafiak, kiket én a' Mlgs Urnak ki jegyzettem vala, főképpen azért léznek méltok a' meg hívásra, hogy munkás Tagok és igen jó correspondensek lennének Egy azok közzül, Ásbóth, a' ki Ujj-Vidéken lakik, ifju Ns Servitzky mellett, — Dr. Patakinak írott Levelében kívánságát jelentette, hogy a Társaságba bé vetetődnek; és ezt az érdemes embert különösen is recomendálnám. — Én a' Mlgs Urnak szerentsés utazást, 's hasonló vissza jövetelt kívánok! — Ma a' Székely Földre indulok, és Brassoig le menvén, azu'án Szebenen és Cároly váron által Kolosvárra s onnan egyenesen Bécsbe menni szándékozom. — A Székelységen tejendő utazásomat le fogom írni. Reménylven hogy a Mlgs Urhoz Kolo'svárat szerentsém lejénd, addig-is szives indulataiban 's hazafi szeretetiben ajánlott maradok: igaz szívü szolgálja

Ifj. G Teleki Domokos

Beregszászi Pál levelei.

1.

Méltóságos Úr, bizodalmas Jóakaró Uram!

A' Méltóságos Úr Februárius 7 dikénn hozzám intézett 's előttem igen betses levelét vettem egész háládatossággal; a' mellyből örömmel értetem, hogy a Méltóságos Úr tsekély Grammatikámnak le küldött első leveleit méltóztatott megolvasni. Miolta ez a' nyomtató sajtó alól ki került, óhajta óhajtottam mindég olyan különös alkalmatosságot, melly által egy pár exemplárt küldhettem volna, ígéretem szerént, az Méltóságos Úrhoz. De még eddig olyan alkalmatosság nem adódott, és nem is tudom mikor adódik. Azért egygyet vékony úti köntösbe öltöztetvén, imé bátorkodom Postánn küldeni az Méltóságos Urhoz. Vajha az avagy tsak valami részben meg felelhetne a Tekintetes Nemes Tarsaság várásának!

Sajnálom, hogy most egy uttal a' másik tsekély munkámmal is, a' mellyről emlékezik a' Méltóságos Úr levelében, nem szolgálhatok a Tekintetes M. Társaságnak. De abból még ez ideig magam is, sokszori kérésemre is nem kaphattam többet 1. exemplárnál, s azt is, a' környül-állások ugy hozvann magokkal, idő nap előtt Budára kellett küldenem; a' többi exemplarok pedig Lipsiábann vagynak fogságban, és ottis lesznek mind addig, mig módot találhatok azoknak ki váltásokban. Én e' munkát ki nyomtatátam nagy ügygyel bajjal, jó reménység alatt, a' magam rovássára; azzal ketsegtetvén magamat, hogy a' két magyar Hazábann sokann fognak találatni az érdemes Hazafiak között, kivált a' mai időbenn, a' kik az én tsekély, de igen fáradságos és köz-jóra tzélozó munkámnak ki nyomtatását — subscriptiójok által — elő moztítják, ha az az Ujságokban ki-hirdetetik. De tetemesenn megsalattattam reménységembenn, és koránt sem úgy ütött ki a' dolog, mint gondoltam! A' mult nyárbann, midönn már a nyomtatás folya, írok nagy biztosann a' Bétsi Magyar Újságíró — Görög és Kerekes, 's a't, — Uraknak, és kérem kötelesenn Ő kigyelmeiket, hogy küldenék hozzám a' *Subscribens* urak neveiket, hogy azokat, a' mint a' tudósításbann megígértem, a' Munka eleibe nyomtatátam ki, 's hát még tsak választ se kapok levelemre! A' mellyenn nagyonn elszomorodtam; mert noha más oka is lehetett az Ujságíró Urak ezenn szembe tűnő hallgatásoknak; mindazáltal én tsak azon állapotam meg, *hogy még tsak egy Subscribens simtsen*

[mert különbenn, gondoltam magambann, tán tsak méltóztattak volna válszolni levelemre az említett Ujságíró Urak], és e' vélekedésben voltam mind addig, mig a' Méltóságos Úr levelét nem olvastam, a' melyből látom, hogy Erdélybenn tsak ugyan találtattak Segítők tizenötönn; Magyar-országon pedig találtattaké, nem é, nem tudom. Így lévén a' dolog, már most az én környütlálásaim, melyekbe engemet a hazafiúi buzgóság ejtett, igen terhesek, 's némelly tekintetbenn kedvetlenek — szomorúak — ugyan, de a' felüi békével szenvedném azokat, ha szinténn eddig való fáradságom 's költségem füstbe ment is [mivel Nemzetemért fáradtam 's költöttem, mely nékem egy különös vigasztalásom], tsak a' Typographust fizethetném ki; hanem, hogy ezt eddigis nem tehettem, igen nagyonn sajnálom is. szégyenlem is. Mint-hogy pedig Breitkopf Ur, így hívják az említett Typographust, Pozsonybann *Geletneki és Habermayer* Urakkal, a mint nekem írja, correspondentiá-baü vagyon; tehát én Wéber Simon Péter Urat — mert amazoknak híreket se hallottam soha, ezt pedig úgy irták le előttem mint egy buzgó és tehetős Hazafit — meg kerestem levelem által, és kértem alázatosann, hogy Breitkopf Urat, *Geletneki és Habermayer* Uraknál méltóztatna értem ki fizetni. A' melynek valósága felüi tudósíttatvánn Breitkopf Ur, azonnal le küldi hozzá Pozsonyba az exemplárokat. Annak felette én is innet, mihelyt a' tavasz ki nyílik, le küldöm hozzá a Grammatikám exemplárjait, hogy azokat vagy árulja, vagy pedig, mint zálogot, tartsa meg magánál mind addig, mig én a' jövő esztendőbenn le menvénn, azokat magamhoz vissza válthatom, s' Patakra vitettethetem. De e' buzgó Hazafitól ilyen feleletet kaptam: «azt nem tselekedhetem, mivel most Magyar Hazánkban 420 Rforint [435. mert 29. árkus a munka, és 1. árkus 2 Louis d'or] kész pénz többet tesz, mint 2000 forint áru könyvek, mert ezekkel nem kéreshet semmit, mert még rá se néznek mostanábann a' könyvekre; de kész pénzzel tsak kereshet az ember valamit. s a' t.» Az exemplárok árulásokra pedig ajánlotta magát Weber Ur, de úgy, ha minden százból húszat oda engedek Ő Kigyelmének!! Azután másúvá folyamodtam, és ha onnan is üres választ kapok, egyéb nem leszsz hátra, hanem hogy az exemplárokat Breitkopf Urnál hagyjam zálogbann, és magamat az interes fizetésére kötelezzem, mig a capitalist, mely 435. Rfl. a mint feljebb említém, le nem tehetem ő kigyelmének. Én úgy tettem vólt fel magambann hogy ezekenn által esvénn, más munkákkal is szolgáljak édes Nemzetemnek, a mennyire tölem ki telhetik, mindenek előtt pedig egygy *Magyar és Német, Német és Magyar kézi Lexiconnal*, mivel ezt igen igen szükségesnek látom; és a' melyre már még a' Német Tudósok is ösztönöztek 's a t. de már arról le tettem, és ezt a spártát azoknak engedem által, a' kiknek sok heverő pénzük van, vagy ezekkel birnak. Nem szegény Magyar legénynek való az Auctorság, úgy látom!! A' mult esztendőbenn a Jénábann vólt *Tiszteletes* Magyar atyafiak közzül némellyek még abbann is meg botránkoztak, noha engemet soha nem láttak, hogy a' Stáhel Úr tudósításábann egy *gelehrter* Ungarnak neveztettem, és tsak azért nem subscribáltak munkámra, a' mint ezt nékem egy hiv barátom, a ki maga is ott vólt Jenába, Göttingából tudtomra adta. Már az ilyen *Tiszteletes* atyafiak, úgy látszik, örömet voksolnának — ha arra kelne a' dolog — ellenem a' *gelehrt*, mint hajdann Aristides ellen, ha jól jut

eszembe, Hazafiai a *justus* tituluserért Óh tsuda természet!!! Én nem tudom hogy lehet a' Tudományok munkás, hathatós s pallérozó erejének olly keves foganatja' s látatja a' *papi*, a' tanult papi emberekbenn; és bizony vagy a' nem igaz, a mit mond a Poéta: *didicisse fideliter artes, Emollit mores, nec sinit esse ferus*; vagy pedig az ilyenek nem *fideliter* tanulták azokat — — —.

Én esmeretlen létemre igen is belé merülék a' panaszolkodásba. Úgy van, de nem tsuda, *querula est calamitas, et superba felicitas*, a' szerentsétlen ember panaszolkodni, a' szerentsés — többnyire kevélykedni szokott De reménylem, hogy a' Méltóságos Ur engem azért nem fog meg-itélni. Hogy pedig többekkel ne terheljem a Méltóságos Urat, el-hallgatok; eddig is sok volt, és alázatosann engedelmet kérek, és magamat a Méltóságos Ur jó-indulatiba ajánlvánn, vagyok a' Méltóságos Úrnak

Erlángábann Martius 25-dikénn 1797.

alázatos szegény szolgálja
Beregszászi Pál.

P. S. 1. Még bátorkodom e' levelhez zárnai —

1) egy engemet illető Felsőleges királyi Parantsolat párvját
2) az arra irt alázatos instantiámnak párvját és (Ezek az én állapotomat bővebben elöadják, ha méltóztatik elolvasni a Méltóságos Úr.)

3) némelly iráskákat, melyekről említett instantiámban emlekezett vagyok, ugymint a) két rendbeli deák Versimet, b) a Hager és Ölrichs urak munkáinak Recensióját; melyeket (így!) megvizsgálások s ítélek én reám bizattattak etc. c) A Gramatikám és a másik munkám Recensióját, melyeket valamellyik irt az ide való Tudósok közül. d) a Diplomámnak a párvját. Az ebben említett munkám még nintsenek kinyomtatva és nem is tudom mikor lesznek kinyomtatva.

2. A kolosvári Bibliothecarius ur, a Méltóságos Ur parantsolatjára el fogja küldeni Vásárhelye az oratiomat: über die Selbstkenntniss, mert még a mult nyárban odaküldöttem egy sereg exemplart.

Cím: Méltóságos Aranka György Úrnak, az Felsőleges Királyi Tábla érdemes Assessorának adassék.

par Nurenbergue—Vienne—Bude—Temesvár—Hermañstادت à Maros-Vásárhely.

2.

Méltóságos Ur!

Erlánga 30. Maji 1797

Az Aprilis 7-dikénn a' Társaság nevebenn hozzám utasított tsmót — pakétot — vettem, a'zonn Ho véginn, illendő háládatossággal. Örömmel olvastam a' Társaság igyekezetének első zsengejét, és szivemből óhajtom azon hasznos és nemes igyekezetnek szakadatlanul való szerentsés folyását 's folytatását! Örömmel jártam el — sok foglalatosságaim között is — a' reám bizattatott dolgokbann is, és a' mi a' munkát illeti, azt recensealtam, 's már az ide való Tudós Ujságban ki is jött a' recensio. Reménylem hogy azt még a Saltzburgi és Vitzburgi Tudós Ujságokba is be iktattathatom jó Barátim által, a' kik Tagjai az ezen ujságokat író Társaságoknak. Az én tulajdon szabadságom pedig, ezen tekintetbenn, Erlángában határozodik, es meszszebb nem terjed. Igaz ugyan, hogy egy Erfurti Társasághoz nagyon annyibann

valami közöm, hogy az engemet a' minap egy igen betstületes levele által *Correspondens*ének tett; de más *Tagnak*, és más *Correspondens*nek lenni. Ott is tehat avvagy tsak lételét az Erdelyi Magyar Társaságnak ki hirdettetem. A' fenn említett Recensio tulajdonkep. tsak jelentés [Anzeige], nem pedig szoros értelemben ugy nevezett Recensio, egy néhány sort ki vévén belöle. Mert mit használna itt annak a' Munkának rostálása, az hol azt nem értik s nem olvassák? A két Magyar Hazában pedig, gondolom, nem igen olvassák a' Nemet Tudós ujságokat. Minthogy pedig még, fájdalom! Magyar Tudós ujság nintsen, tehát jó volna, itéletem szerint, ezenn első darabot magyarul recensealni, és a' recensiót a' második Darabban ki nyomtatni; a' másodikikét pedig a' harmadikban, és ugy tovább. Az sokat tenne mind a munka tökéletesítésére, mind pedig a nyelv pallérozására. Ki nem tudja, mint vitte Apelles olly sokra a' festési vagy inkább képirői mesterséget? Nekem most nem tzelöm ollyas recensiot irni, 's azt nem is engednék szoros környül állásaim: mindazattal nem állhatom meg hogy valamit mulolag ne jelentsek. A' 4. bévezető tizkelyek helyett, helyesebb lett volna — tsekély itéletem szerint — egy *Előbeszédet* és egy Bévezetést irni, és abban a Társaság eredetének historiáját és annak mivoltát, minéműségét, tzeljját, és a másik Társaságtól való külömb-ségét sat. rövideden es világosan elő adni egymás után renddel, a melyek most elszagatva a' Munkában imitt amott találatnak, mint p. o. az 7, 8; 26; 33, 34; 178—190, lapokonn, a' mely egy kis homályosságot okoz; avvagy tsak nekem, a' ki még ez előtt leg kissebbet se tudtam s hallottam a *Kézírások* Társaságaról, okozott ugy hogy mig a' nevezett lapokat mind meg nem olvastam, jól nem értettem a dolgot. Az ugy nevezett *Béfejező megszollításnak* is, mely az utolsó lapokonn vagyon, az Előbeszedben lett volna alkalmasabb helye. Továbbá nem lehet a Magyarról egyátaljában azt mondani, mint vagyon a 42-dik laponn, hogy az a' *mint beszéll, úgy ir, és megfordítva a' mint ir, úgy beszéll*, éppen nem! Mert a Magyar is, mint más Nemet, sokszor és sok szót másképen ir, mint kimond, es ha ugy írna, mint szól, mindenkor, tehát hibázna az *Helyesírás* ellen. p. o. a' többek közt ezenn szokat: ezt, azt, menykö, kenddel, gonddal, gombbal, galambbal, bolondnak, inggel, karddal, halkkal, sarkkal, tudja, adja, hagy el, maradjon, haladjék, mondja, ótsd el, tóid meg, *felre!* *felre!* balra, falra, fonttal, singgel, pénzzel sat. így szoktuk közönségesen 's rend szerint kimondani: eszt, aszt, menkö, kendel, gondal, galambal, bolonnak, ingel, kardal, halkal, sarkal, tuggyra, aggyya, hadd el, maragygyon, halagygyék, mongya, ótsd el, tódd meg, fere! fere! barra, farra, fontal, singel, pénzel; de a' felől a' ki ezeket ugy írná, azért mert úgy hangzauak a' Magyar szájában, igen hibázna az orthographia ellen, mint hibázott az író ezen szóbann *rebdes* a' 265-dik laponn, ez helyett *repdes*, mivel a gyökér szó nem *reb*, hanem *rep*, az honnan erednek: *repül, repít, repdes, repes*. Hibás írás módja volna ez is: aggatni, szaggatni, faggatni, lyuggatni, reggetni sat, e' helyett: akgatni, szakgatni, fakgatni, lyukgatni, reketni; mivel ezek *frequentativumok* és a' *g=t* által ezektől származnak: akasztani, szakasztani, fakasztani, lyukasztani, rekeszteni; ezek pedig ezektől: akad, szakad, fakad, lyukad [ez ettől *lyuk*], reked; mint: duggatni, raggatni etc. ezektől *dugni, ragadni*. Az Etymologia azért azt kívánnya hogy e két utolsó frequentativum *duggatni, raggatni* *g-vel*, az elsőbbek pedig *k-vel* irattassanak. Ez az ortho-

graphia pedig kivált az idegenekre nevezve igen szükséges. Mert ha egy olyan, Magyar könyvet olvasvann ezen, vagy más ilyen forma sókra, találna az olvasás közben: agygy, maragygy, szalagygy, szegygy sat, és nem tudná mit tesznek, hol tudná keresni a Lexiconban, el lévén változtatva az utolsó gyökér-betű? Ugy szinténn, ha a Lexiconban a Derivatívumok a Primitívumok alá volnának írva, mint a Cellariusban, soha ezt *szaggnatni* meg nem találna senki ez alatt *szag* (odor) sat. Az 6 szám alatt lévő régula is, a 44-dik laponn, hibásann vagyon elő-adva. t. i. «az l, n, t, betűknek hangjok, mikor azok után j tétetik, lágyul egy keveset, és azért közönségesenn a' lágyításnak jeléül melléjek a' j helyet y tétetik» és ha e' szerént írok, meg nem értenek, p. o. kaszálya, fonya, látya, aratya, mutatya, ugatya, vonya, használja, tsudálja [mert az említett regula szerént így kell ezeket írni], e' helyett: kaszálya tsudálja, fonja látja s a t. es így még oda kellett volna tenni ezt is: *az igében levő utolsó consonans ez esetben meg kettőztetik*, melly szerent osztánn leszsz: kaszályya, fonnyya, vonnyya, láttya sat. Utoljára, hogy többet ne említsek, ezen syllaba előtt s = g, a z és az sz úgy hangzik mint az s; a d es t, pedig mint a ts, p. o. köz=szeg, község, gázság, igazság, ravasság, készség, szabadság, szelidség, restség, siketség, nevetség, szentség, mulatság sat, ezeket így mondjuk ki: kösszeg, kösség, gasság, igasság, ravasság, késség, szabattság, szelittség, sikettség, nevettség, mulattság; de a felől hibazna, a ki úgy írná, kivált mikor meg szakad a szó, p. o. szen-tség, res-tség, ravas-ság, igaz-ság sat, e helyett: szent-ség, rest-ség, ravasz-ság, igaz-ság, mulat-ság sat. A' Suffixumokra és Postpositiokra nézve máskeppenn van a dolog mert p. o. a v ebben $v = l$ és $v =$ mindig olyan betűvé változik, a másodásonn végződik az a' szó, mellyhez ragasztotik, u. m. lábbal, kézzel, pro: lábval, kézvel; borrá, vízzé, ketté, pro: borvá, vízvé, ketvé sat. itde t sem a radicalis betű változik, hanem a Postpositioé, épen mint a Deak nyelvben is p. o. colligo, corrigo, alludo, peluceo, intelligo, afficio, commoveo, attingo, appello sat. pro: conligo, conrigo, adludo, perluceo, interligo, és nem interrigo, perruceo, addingo sat. Az öblös tükör nem az közép-pontban éget, mint állittatik a 161-dik laponn, hanem a tűzhelyenn [focus speculi concavi], a hol t. i. a viszsza hajlott s tért sugárok össze-mennek egy pontban, a melly is a' tükör előtt esik, nem pedig benne, a centrumban. En a' taplót láttam, hogy meg gyúlt ilyen módon, mikor itt jártam az exper. Physicat. Ezt meg lehet próbálni jo nap fényenn egy zsebbeli órának ezüst vagy arany öblös tokjánn; ott is lehet taplót gyujtani. *Elme darab* nekem igen viszsza tetszik ez a' kifejezés, az 205. laponn.

Az én Magyar nyelvnek a' Napkeletiekkel valo hasonlatossagarol irt szerentsétlen tsekély munkám, igaz hogy már ki nyomtattatott; de minthogy nem tudom, mikor válthatom azt ki a Lipsiai fogságból; azonban a' penzre szinte olly nagy szükségem van, mint egykor Dávidnak a' kenyérre vala: tehát én a' Bétsbe heverő 15. Rforintokat az Meltosagos Ur engedelmé szerént, a gramatikára fordítottam; es küldök azokért ugyan annyi exemplarokat, egyet pedig azokonn kívül, igeretem szerént a Meltoságos Urnak, Tiszt. Antal János Uramtól. A' kinekis, le tévénn nekem kérésemre az említett 15 forintot, olly zedulat adtam kezébe, mellyre Dienes Agens Ur, kétség kívül, ki adja Ő Klmének azon már penészes 15 forintokat. Husz árkus a Gramatika, és

igy minden árkus 1 garas. E tán drágának fog Erdélyben látszani, s Magyar országbaniis. Itt pedig rendes árra 1. garas 1. árkusnak, kivált ha Zsidó szók is fordulnak elő benne; neha pedig többsis, mint p. o. az ide való *theologisches Journal*-nak minden *árukusa*, a tudós ujságnak pedig minden *fél árukusa* egy garas, és úgy én már sokszor vettem a *Bibliothecarius* urtól magától. Azon kívül itt nagy az dragaság 2. esztől fogva, úgyhogy azon pápirosnak, melyre a jegyzéseket irtam, es a mellyet itt tsinálnak, a pápiros malombanis másszor 8, most pedig 15 Xr az árra; 4. forintos kostnak pedig 7 sat. Egy Recenziót [egy tréfát is versekbe] ide zárván, küldök a Meltosagos Urnak; azonkívül T. Antal Uram még viszen egy nehányat. Szerentsémnek tartom, hogy Grof Bethlen Urfi Ö Nagyságával is, e Tiszt. férjivalis meg esmerkedhettem!! Magamat ajánlván vagyok a' Meltoságos Urnak alazatos szegeny szolg. Beregszászi Pál.

Rendkívül apró betűvel írva, kivált az utolsó lap.

Utolsó lapja szélén Aranka jegyzete: 30 Maj 1797.

Toldalék.

1, Még juta eszembe egy nehány szó. u. m. vadság, nagyság, lágyság, másszor, tizszer, szászor, egyszer, kétszer, negyszer, ötször, hatszor, het-szer, nyoltzszor, kilentzszor, harmintz szor sat. a mellyeket így szoktunk ki-mondani: vatstság, natstság, látstság, mászszor, tizszer, szászszor, etztzer, kétztzer, néztzer, öztztör, hatztzor, hétztzer, nyóztztzor, kilentzer, harmintzor.

2, E szónak *apugenarium* semmi nyomába nem akadok. Magamnak nem hívén közlöttem nagy emberekkel is u. m. Harlesz Consiliarius urral sat. Minthogy ott osztályrol, az ország el osztasarol van a szó, es Erdély igazgatása Andrastól Bélára bizattatott, a jutott eszembe, vallyon nem e Frantz szoból: *abonnage* lett e' az *apugenarium*? De ezt nem allatom; tsak kérdem.

3, A Gramatikamat régen meg küldtem a Meltosagos Urnak Postánn, némelly mas írásaimmal együtt.

4, Ha a felküldött kérdésekre tett s ide zart jegyzéseimnek valami hasznát veheti a Társaság, annak örvendeni fogok.

Egy keskeny papirszalag egyik oldalára keresztben írva.

II. todalék.

Megfeddése az Halálnak, hogy kedves Barátomat — a' mint azt annak hosszas hallgatásából gyanitom — idő nap előtt le kaszálta.

Oh! te irgalmatlan sáppadt pisze Halál.

Barátomhoz olyan kegyetlen m'ért valál?

Illy idő nap előtt miért bántod szegényt

Ezen Tiszteletes Tudos ifju legényt?

Hát nem talaltál már holmi vén Papokat

Kik óhajtvá várják végső órájokat?

Vagy pedig olyakat, a' kik nagy morgással

Patvarkodnak rútvál szüntelen egymással.

Hiszen e' — — — [így!] hűséges Annyala

Még tsak egy ui-házás ifju Pap vala.

A' páros életbe tsak most lépett belé,

A' mult télenn, a' mint hallom, Husvét felé.

Elete párját is 'Susannát, felette,
 Épen úgy mint ötet 'Susanna, szerette.
 Te mégis, *Kegyetlen!* ezt nem tekintetted,
 Hanem lekaszálván már eltemettetted.
 Hát sok szenvedése jutalma e' leve,
 Hogy az élők közzül ki vágd illy eleve?
 Így banni, már e' sok! az ifju Papokkal,
 Kiváltkepen pedig az uj-házásokkal.
 Minden irgalmaság törvényt át-hágtad,
 Hidd el, midőn ezen Barátom ki vágtad.
 Még azért meg verik a sárga nadrágod,
 Hogy az illyen ifju Papot is le vágod.
 Mért nem jöttél tanáts kérni Erlángára,
 Vagy Tür-, vagy Monorba, vagy pedig Budára?
 Sőt kérdted volna meg Kálost es Kovátsot?
 Őkis tudtak volna adni jó tanátsot.
 Ha tölem tanátsot kérsz vala előre,
 Ezt halasztád vala még száz esztendőre.
 De már meg van! s igen rosszszül tselekedted,
 Hogy Barátom tölem illy hamar el vetted.
 Ő ugyan már szegény nyugoszik tsendes-enn,
 De bezzeg az özvegy sohajjt keservesenn.
 Az én szívemet a' bú által járta; [Így, egy szótag hiányával!]
 Hát még mint van az a k-seredett Mártha?
 Éjjel nappal szegény, tudom hogy kesereg,
 Szemeiből könyve zápor módra pereg,
 Mert gyászba borítád az ő vidám szívét,
 El rabolván tőle egyetlen-egy Hivét.
 Rá vetted egészen a' bü-bánat árját
 'S *másolás* helyt örömmel töltéd meg pohárját.
 Melly nap viradt a' szép élet reggelére,
 Tsak nem az nap el vöd örömét estvére.
 Ugyan hogy nem szántad, kérlek! a' lelkemet,
 Megszomorítani ezen gyengébb *nemet?*
 És miért fosztád meg Jós-fet éltétől
 A' 'Susannát pedig leg dragább kintsétől?
 Miért szakasztád el egymástol ezeket
 Az egymást szerető ifju biv Feleket?
 Már az sok, így banni az uj-házásokkal
 Lakodalmok ufánn egy-nehány napokkal!
 Várál meg siratod te még azt a napot,
 Mellyen lekaszáltad ez ifju Papot.
 Mert én ugyan tüstént mihelyt haza érek,
 Vitze-Ispán Urtól egy pár Hajdut kérek,
 Es úgy felvágatom azt az száraz farod',
 Hogy még száz esztendő mulvais vakarod.
 Az utann keménnyen ös/sze kötötzetlek,
 S Budára a' tsonka toronyba vitetlek,
 Es reá vettetek harmintz lakatokat,
 Mint a kopasz fejed épenn olly nagyokat;
 Es ottan tartatlak mind addig fogságban,
 Mig tsak uj-házás Pap leszen az országban.
 Ifju Pap vér helyett vízzel tengettetlek,
 S esztendőnként gyakran meg péntekeltetlek.

¹ A' nevezett Helyekhez szoros kötelessége volt az ifju Papnak.

² Kálos és Kováts, ama Prokátor, ez Doktor, baráti voltak.

Görbe kaszádat is töled el vétetem
 S a' kovátsal patkó szegekké veretem,
 Hogy ne tsinalj többbe illy tsetépatékat,
 Es meg [ne] keseritts más ifju Papnékat.

Dixi!

NB. Ezen játékban tsak a' volt tzéлом, hogy kedves Barátomat a' level írásra fel serkentsem; es utasítottam ezt egy levellel együtt egy más ugyan azon Helységben lakó Barátomhoz.

A 4. lapon Aranka jegyzése: Beregszászi Pál válaszoltam 17 July 797.

3.

Méltóságos K. Tanácsos Úr! Drága jóakaró Uram!

Én körültem nagy változás esett. Mert hivatalomról lemondottam, nem tűrbetvénn tovább némelly nagy süvegű Papoknak méltatlan vexájakat. Tudtam ugyan én azt előre hogy nekem a Hazámban soha olly tsendes élettem nem lessz, betsületem se, mint vólt s lett volna külső országonn az idegenek között; mégis mindazáltal, hivattatvánn, tsak haza jöttem; meg gondolvánn, hogy Hazámnak szolgálni — kivált mikor az azt világosan kívánnya — köteles vagyok. De nem hittem, hogy így üssön ki a dolog. Mert külbenn a hivatalt, mellyet nekem adtak, tsak meg köszöntem, s örökre ott kinn maradtam vólna. És hol vólnék már az ólta az idegenek között, a kik engem érdemem felettis meg betsültek, és a kikkél nékem máris olly szerentsés ki nézéseim vóltak! Nálunk úgy bánnak a közönséges Tanítókkal, a hogy e világonn talán — tudtomra bizonyosan — sehol sem. Be sokszor jut eszembe ama néhai tudós Forsternek, a Kook útítársának egy rövid de sokat jelentő felelet: a ki nékem ezen kérdésemre ugyan mitsodások — karakter-jekre nézve — azok az úgy nevezett Vad-emberek, a kiket az Úr e Világ más részeiben látott együtt másutt, nem tsak, hanem köztük mulatozott, és velek megis esmerkedett? el mosolyodvánn ezt mondotta: *nem azok a Vad-emberek, hanem mi.* (ez történt egy népes barátságí vendégségbenn Niemayer Urnál Hálában 1797 *dikbenn*, a melly Társaságban én is, mint hivatalos, jelen vóltam). Hát ha még a Magyarokat esmerte, jól esmerte vólna, mit mondott vólna a tisztos úsz? Kétség kívül avvagy tsak e helyett *mi*, ezt, *ti* — ha ugyan igy is ő azonn nem azt értette. — Én ugyan azt mondom hogy, vagy nem igaz, a mit olly régegn annak tartanak «*didicisse fideliter artes, emollit mores, nec sinit esse feros*; vagy sok *mi* Magyarjaink — mert Isten örizzen, hogy kivételek ne vólnának — nem *fideliter* tanulták azokat. De, ne hogy ebben majd sokrais mennyek, tsak be harapom.

Miben van már a Magyar nyelv mivelő Társaság állapotja? Ki jötté már Munkáinak 2 *dik* darabja? Egy ezekről való örvendetes tudósítás, nékem illyen még illyen szomorú környüllállásimbann is nagy vigasz-talásomra lenne, a ki egy vagyok azon Magyarok közzül, kik anyai nyelveket igen szeretik; mert az valóban szereteire méltó is minden tekintetbenn. Mellyet még az idegenek is, akik azt tsak valamennyire esmerik is, meg vallanak. A Góthai öreg Hertzeg nála létbenn, velem való beszélgetését ezzel zárta be «*ha ifjabb vólnék, magamis mindjárt tanulnék Magyarúl.* és ezt két legény fia jelen létbenn mondotta. Erlángábann, munkámnak közön-

séges helyenn lett fel olvasása után, ugy meg kedvelték nyelvünket, hogy nem tsak némelly Professor barátim, hanem még a szép nemebeliek (!) közzdilis egy néhány esmerösim, hogy őket Magyarra tanítsam; megkértek; s az indított osztán a Grammatica írásárais. Rómábais Cardinalis Borgia Ő Eminentiajának — kívánságára — megküldöttem tsekély munkámat, tavaly Bétsbenn létebenn személyesen beadvánn azt az ott levő Nunciusnak el küldés végett, a Rómából tavaly télbenn hozzám küldetett levelben meg irtt mód szerént; melly már kezéhezis ment az említett Cardinálnak, a mint örömmel értem egy a minap Rómából ujra hozzám érkezett betses levelből. Ellenbenn nekemis küldöttek Rómából egy pár Dissertatiót, mellynek egyike az én ellenem Lóndonban kijöit Dissertationnak a Refutatioja; auctora *P. Paulinus a S. Bartholomaeo*, a ki, a mint van, a Cardinalisnak nagy embere. Amannak pedig auctora — mert már azzalis bírok — Hager Úr; a ki már most nem Lóndonban, hanem Párisban van, oda hivattatvánn még harmad évi a Republicatol, hogy azon Sinaí Lexicon kiadásábann, mellyet a Republica készített, director lenne. Mert Hager Úr nagy Orientalista, a mint az én ellenem irt kis Dissertatiojábólis meg tetszik, mellynek ez a titulussa «de Vár Hunnorum pariter atque Hungarorum Disquisitio», adversus Paulum Beregszászi Philos. Profess. Patakensem Londini 1800. igen szép papirosra, s Lóndoni módon van nyomtatva. Mi adott neki okot, hogy ellenem ki keljen, meg lehet tudni munkámnak el olvasásából, a többek között pag. 187—192. mellyel imé valahára a Méltóságos Úrnakis kedveskedem; és alázatosann engedelmet kérek, hogy eddig is ígéretemet nem tellyesithettem. Egyéb aránt magamat Gratiajába ajánlvánn, igaz tisztellettell állandóul vagyok a Méltóságos K. Tanátsos Úrnak drága Jóakaró Uramnak S. Patakonn Jun. 26. 1804.

alázatos szolgálja
Beregszászi N. Pál.

4.

Méltóságos Királyi Tanátsos Úr! drága jóakaró Uram!

Már — hálá Istennek! — elértem azt a régen űhajtott időt, mellybenn édes Nemzetem a maga anyanyelvét — jobban mint eddig — szeretni kezdi; és ezután a perlekedésekben is a Deák nyelv helyett, más okos Nemzetek példajok szerént, egyedül ezzel kíván élni. Mellyre nézve a Magyar Országgi T. Nemes Vármegyék most öszsze vetett vállaikkal azon iparkodnak, hogy a perlekedésbenn elő forduló, és más Törvényes dolgok folytatásáira is meg kívántató szókat helyesenn Magyarra fordítsák, és a hol szükség, ujjakat formáljanak. Ditséretre méltó iparkodás! Vajha ez, avvagy tsak húsz esztendővel ez előtt történt volna! Hol volna már most édes Magyar Nemzetünk! Merem mondani, hogy ha utól nem érte volna, de nem meszsze járna már némelly Napnyugoti szomszédjaitol. Az Erdélyi Nemes Haza, a mint hallom, már régen meg tette ezen első lépéseket; és a Törvényes dolgokat Anyai nyelvünkön szerentsésenn folytatja, minekutánna az ahoz meg kívántató szókat általfordította, és ujjakatis tsinált volna. Igen jó, sőt szükséges volna, hogy mind a két Magyar Hazábann ugyan azon törvényes — fordított vagy tsinált — szók lennének szokábann s folyamathann. A melly újjak már ott be vétettek, folyamatbann vannak és jók, kár volna itt azok helyett másokat tsinálni. Az én alázatos kérésem tehát a Méltóságos K. Tanátsos

Urhoz most ez, hogy azon fordított és újj Magyar szókat, mellyekkel már ott a törvénykezésekben s. a. t. élnek, nékem, minél előbb lehet, meg küldeni méltóztassék a Méltóságos K. Tanácsos Úr. T. Professor Antal János jó Barátom Uram — a kitis T. Tompa ural együtt szívesen köszöntök — leszzs, reményem, eszköz annak leiratásábann. Minthogy pedig nékem Borsodbann Miskóltzra kellett mennem némely ügyes bajos dolgaim eligazítások végett, a honnan egy hamar vissza nem jöhetek, ugy lehet; tehát, a hozzám irandó levelet, a fenn említett szók laistromával együtt, csak ide Kovászóra, vagy Beregszászba, Tekintetes Vice Ispán Pogány Ferentz Úrhoz méltóztassék utasítani a Méltóságos K. Tanácsos Úr.

Hát a Magyar nyelv művelő Társaság állapotja mibenn van? Ki jött e már munkájának 2^{dik} darabja? Most talán jó volna ezen Társaság meg fundálásánn iparkodni. Szeretnék ezekről is valamit tudni.

Többire magamat tapasztalt jó indulatiba ajánlván igaz tisztelettel vagyok a Méltóságos Királyi Tanácsos Úrnak drága Jóakaró Uramnak

Kovászózn Jun. 18. 1806.

alázatos szolgálja
Beregszászi Pál
Pataki vólt Professor.

Gr. Teleki Sámuel levelei.

1.

Spectabilis Domine Tabulae Regiae Adessor! mihi Colendissime!

Kedvesen vettem az Urnak 27. Junii hozzám bocsátott Levelét, és nem csak érdemeire, hanem tudományos dolgokbeli hasznos igyekezeteinek elősegítésekre nézveis, örvendeni fogom ha a mostani Nyílnak alkalmosságával Sorsa' jobbitását, a fel jövő Candidatio mellett eszközölhetem.

A nállam lévő Anonym. Chronic. 1481. ^{beli} Déákul iratott. Az Udvari Bibliothecaban vagyón azon Exemplar, melynek a nállam lévő mássa; és a melyről Schwandtner bővebben emlékezik; de Szerzője nem tudatik.

Ennekfelette meg vagyón nállam kézírásban, az ugy nevezett Chronicon Budense — is; mely nyomtatott Budánn Hess András által 1473^{ban} és leg első Nyomtatványnak tartatik Magyar Országban, de igen ritka. Ezen két Chronicabol irta Turoczy a magáét.

Most többet nem irhatok; hanem továbbrais az Urnak Leveleit Kedvesen veszem; jugi observantia et propensione perseveraturus:

Spect(abilis) D(omin)e
Viennae 21. julij 795

obligatiss(imus) servus
C. S. Teleki

A borítékon:

De Vienne

À Monsieur Monsieur *George Aranka* de Zágon Conseiller de l'Appelation en Transsilvanie

par Temesvár—Hermanstadt

à *MVásárhely*

2.

Spectabilis Domine Tabulae Regiae Adessor! mihi Colendissime!

Gyönyörűségemre vólt az Urnak munkás szorgalmatosságának gyümölcsseit hozzám augustusban bocsátot tleveleiből látni. Laudo certe industriam, annyivalis inkább, hogy igen bajos a Magyarok regibb viselt dolgaiknak

kutfejeit ki-nyomozni. Magok csak fegyverkeztenek, nem irtanak, de az Irásokis el-vesztenek. A' Byzantinus, Romai, Olasz, Franczia, Német, Orosz, Chinai Scriptoroknak Tengerében lehet, nagy nehezen meg-találni, a mit rollok fel-jegyzettének. Szászvárosi Pap N. Bardocz Uram excerpálta a Görög és Romai Scriptorokból a Magyarokrol való fragmentumokat, és kéz-írásban meg vagon nállam in authographo. Ezt lehetne jó Crisissel, s utánna Kereséssel használni. *Stritter in Memoriis Populorum* 4° négy Tomosban sokat colligált a Byzantinusokból. Ha lehetne olyan forma collectiot tenni és ki-adni mint a *Bouquet Recueil des Historiens Gaulois* fol. XIII. Tom. jó volna; de arra királyi költség kívántatnék. Pia desideria! Azonban nagy érdem, a mennyit lehet, annyit cselekedni; és leg alább arról godoskodni hogy a mit az ember per industriam öszve szerezhet, el ne veszzen, hanem meg tartassék ad feliciora tempora.

A mostani apertura alkalmosságával a K. Táblán, jó mód volna az Urnak consolatiojába; mellyet szivemből kívánnék.

A' Classicus Auctoraimnak ki-nyomtatando Catalogussát fogom az Urral közölni, mihelyt el-végeződik a sajtó alatt. Azonban bizony kedvesen venném, ha az Ur megszerezhetné számomra az *Audler Memoria Belli Hung. Turc.* Nékem Erdélyben senki sem szerez most csak egy könyvet is, pedig én már Hatvan ezer forint érőnel többet gyűjtöttem Erdélynek. In reliquo singulari observantia et propensione persisto:

Spect. Dni Tblae R. Adsoris
Viennae 22. oct. 1795.

obligatiss. servus
G. S. Teleki

3.

Spectabilis Domine Tabulae Regiae Adessor! mihi Colendissime!

Örömmel olvastam mind az Urnak hozzám eresztett kedves Leveléből, mind pedig a Mercuriusból, az Ur' fáradságtalan igyekezetinek gyümölcseit. Bár csak már magok a tudos Irásokis világosságra jöhetnének, kivált az eddig homályban volt Régiségekre nézve! Ha az Isten le-viszen, és Könyves Ládaimat ki-bonthatom, énis talán számokat szaporíthatom. Most a Naturalis Historiára, Oeconomiarra, Chymiara szerzek jó könyveket, mellyekre fel-jövedelemtől fogva nagy Költségetis tettem, hogy ezekre nézve se legyen köz-haszonra szentelt Gyűjteményemben fogyatkozás, mert ugy tudom, hogy az efféle könyvek Erdélyben leg ritkábbak, drágaságokra nézve nemis vevődhetnek, és talán nagy részben nemis ósméretesek.

Domokos fiam már le-ment Erdélyben, és tudom hogy hogy (igy!) neki nagy tüze és buzgosága vagon a Tudos Tarsaság munkálkodásának gyarapítására; de physicuma és temperamentuma nem ahoz való lévén, minthogy a sok űés. olvasás, irás, és intensio egészségének nagy ártalmára vagon, valamint személyesenn, ugy mostanis, hozzám és Házamhoz való jó-szivűségére Kérem az Urat, hogy arra neki alkalmosságot ne engedjen. Ha lassan siet messzebb jút, ha kevesebbre igyekezik többre érkezik. Modestata durant.

Továbbra szives indulataiban ajánlott maradok
Bécs 12. mar. 1798.

elkötelezett szolg.
G. Teleki Samuel

4.

Magnifice Domine Tabulae Regiae Adessor! mihi Colendissime!

Küldöm idezárva, az itten találtatott leg régibb Erdélyi Pecséteknek tökéletes és ügyes Rajzolatlyokat. Régiebbeknek semmi nyomok nincsen.

Az én le-indulásom halad kevés időig, míg tudniillik, a fiammal nyomtatásban közölt történetnek bizonytalan következései ki-borulnak; ugyancsak remélem, ha Isten segitt, a jövő Hónapnak véginn le-indulhatok; addig, talán hozzáis készülnek embereim a Vásárhelyi építésemhez, hogy ez idénn a fundamentumot a földből kihozassam. Most ugyan az idők nem ahoz valók, hogy ilyen pénz-szűkiben, olyan költséges Épülethez fogjunk; de minthogy az idő utánnam nem várakozik, és már életemnek estvéjére jutottam, minekutánna Köz-haszonvételeire rendelt Könyves-Gyűjteményemre sok Ezereket elköltöttem, már azoknak állandó Hajlékotis, ha Istennek tetszik kívánok építeni Ki-mulásom előtt, mert nem tudjuk a jövőndő idő mit hoz magával.

Eddig nagy hijjánossága volt Gyűjteményemnek a Naturalis Historiában, Minerologiában, Chemiában és Oeconomicában, de már aztis Isten segedelmével ki-potoltam, és a leg nevezetesebb, szükségesebb és jobb könyveket majd mind meg szerzettem. Talán ezeketis le-küldöm.

Az Urnak munkában levő Jegyzéseit a Schlötzer könyvire alig várom hogy láthassam; a minap a Jenai literatur Zeitungban ugyan fogoson és nyomoson reensealtatott. Domonkos fiam eddig meg érkezett, és az Urnak Barátságában ajánlom. In reliquo singulari observantia et jugi propensione persisto:

Mglico Dno

obligatiff(imus) servus

Viennae 26. April. 798.

G. Teleki

A boríték hátlapján Aranka írásával: «A Társaság Gyűlésében olvasatott 9 May 798.»

5.

Magnifice Domine Tabulae Regiae Adessor! mihi Colend(issi)me!

Kedvesen vett Levelire a Mlgos Urnak, mint reconvalescens, meg csoportozott írásaim között csak röviden válaszolhatok Ujj Esztendői Jó kívánásait pedig a Mlgs Urnak hasonló szives indulattal és teljes mértékben viszonyitom. Én az Uj Esztendői rút időben való ki-járással, Catarrhust kapván, nem kényeztettem, és hideglelés járult hozzá, de már jobban vagyok, csak még ki nem járhatok. Egyeb iránt, Istennek hálá, mind jól szolgált eddig egésségem.

Bámulunk az el-enyészett Esztendőnek Szüleményein; az Ujj mit fog szülni? Isten tudja. Semmire sem lehet calculálni. Én részemről kötelességemnek tételiben meg nyugszom, és csak abban igyekezem: hogy minél kevesebb időm vagyon már hátra, abból annál inkább semmi el ne vesszen. In reliquo singulari observantia et propensione persisto:

Mgnifici Dni

obligat. servus

Viennae 25. Jan. 1805.

C. S. Teleki.

P. S. Nem tudom irtam volt-é a Mlgs Urnak: hogy Mátyás Magyar Királynak orig. Képet meg találtam Strasburgban, és ott most copialtatom a Bthecam számára.

Találtam még ugyan ott, egy M(anu)s(criptus) Codex-it a Tacitus munkáinak igen szépen pergamenre írva, mely a Mátyás K. Budai híres Btheca-jából idegenedett-el; ezt jure postliminii, jó drágán vettem.

Janus Pannoniusnakis akadtam olyan verseire és Leveleire, melyek a Trajectumi Editioban sincsenek ki-nyomatva. Egy pergamenre írott Codexre itt akadtam, és azt most, mikor érkezem, magam conferalom abban a részben, a mi már ki vagyon nyomtatva; a többit ki iratom. Sok jó varians lectiokatis találtam benne. A' Masik Codex Velenczében vagyon, és abból a mi még ki nincsen nyomtatva, Bthecarius Abbas Morelli maga kezeivel ki írta számomra. A Harmadik Codexet Bresciából várom; mely(en) sok nevezetes versek vagynak nyomtatatlan.

A 3. lapon a címzés és vörös viaszpecsét (címeres).

De Vienne

à Monsieur Monsieur George d' Aránka, Adsesseur à la Table Royale de Trannie etc

par Bude. Temesvár. — Hermanstadt à M: Vásárhely.

A pecsét alatt szalagon e felirat: Recte actorum merces est fecisse.

6.

Méltóságos Királyi—Tábla Biro! Drága Kedves Jó Uram!

Az Esztendőnek Ujjulásával, ujjabb tanubizonyosságát a' Mlgs Ur hozzám fenn-tartott jó-szivűséginek, nagy becsű Levele által, igen Kedvesen vettem. Jó-kivánásait a' Mlgos Urnak, tellyes mértékben, és hasonló indulattal viszonyítván. Sajnálva értem pedig gyengélkedő egészségit a' Mlgs Urnak, de valamint kívánom, úgy reménlemis, annak a' Ki-kelettel helyre-állítását, és még számos Esztendőkig állandóságát. Én, Isten jóvoltából, már a' 70. Esztendőt elértem, és öregségemhez képest, erőmmel, egészségemmel dicsekedhetem; melyet ha az Ur Isten meg-tart, a' jövő Nyáron szándékozom Erdélytis meg-látogatni. A' fiam most Monachiumban vagyon, onnét Saxonianban utazik, ha a környül-állások meg-engedik.

Azonban tapasztalt Jó indulataiban ajánlott, különös szivességgel maradok:

A' Mlgos Urnak el-kötelezett szolg.

Bécs 3. febr. 1809.

G. Teleki Samuel.

Benkő József levele.

Méltóságos Királyi Táb. Actualis Adsesor Ur!

Kiváltképpen való Jóltéví Uram!

A' Ml'gos Úrnak egyszersmind két Leveleit, u. m. a' September 3 dik és 5 dik napjain írottakat, hozta 's adta az itt való Káplárhoz valami Bardotz Széki roszsz Ordonnantz, a' ki sietett is, de talám restellette is ide kerülni; de mikor? Karátson előtt való Héten, és ugyan 3 ad nap azután 3-dik Levelét vettem Tks' Thúri Sándor Király-Bíró Úrtól, a' Tks' Osvát Urnak szóllóval együtt, melyet az' napon fel is küldöttem Bibartzfalvára.

Tekintetes Thúri Úr szép levelével mentette magát, hogy egy darabotska ideig az Archivarius Nagy Gergelyt, ki is ide való, 's itten udvarlott vala a' Ml'gos Úrnak, ide botsátania lehetetlen, oly sok és nagy baja lévén a' Széknek,

és a Scriba nem segíthetvén Attya 's Anyja nélkül maradt egyedül valóságában. Tks' Osváth Úrral még nem egyeztem; de meg-értettem, hogy ott is felette igen sok munka van. Egyedül pediglen ennyi munka nékem bajos és késedelmes; kíváltképpen hogy a' könyve s házban nem tüzelhet-k téli időben.

Ugyan tsak már jobban vagyok ezzel, hogy eddig a' jó Iró fiamnak ebbéli hasznát nem vehettem. Miért? azért, hogy az ide való Katonaságnak táborozása miatt kevés ember találhatóván Bérest, és én sem, a' Fijamnak kellett K. Ajtán béreskedni: de már fogadtunk 3-ad nappal ezelőtt jó Legényt; mely szerént ezután a' Fijam nélkül Tavaszig keveset ülök.

Én pedig most a' sokféle *committált* dolgok közül tsak az Erdélyi régi *Excercituandi Modust* küldöm, érdemes *Cancellista Porsolt Mihály* Uramtól, ki is ezt maga írta-ki, egy néhány renden kívül, azon én *Munkám*ból, melyett a' Mlgs' Úr itten látván, méltóztatnék károsnak ítélni, ha ki nem nyomtattatnék. Már készen van a' Munka, melyet mihelyt ('s nem oly sok időt kíván) tisztán leirathatok a' Sajtó alá, azonnal igyekezem leg-ottan a' Ml'gs Urral censuráztatni, kivált' hogy az Erdélyi Nemes rendet megbántanom ne történnyék egész tzelom ellen; onnan osztán kívánom Bétsbe Kurtzbek Uram Műhelyébe küldeni.

Nagy Mátyás is siet ki-indúlni; de még egy kevés bajom van véle. Úgy még egyebek is; de másokkal késni is valamenyire kentelen vagyok: mert igen terhes életem módja vagyon. Mind [me]g' lésznek.

A *Manuscriptumok Catalogussa* szinte készen vagyon, melyet nagy örömmel kívánok, a' Mlgs' Úr közbenjárása által, Nagy Méltóságu Gróf Cancellarius Urunk Ó Exc'jával: tsak hogy ezt magamnál is Copiában kell hagynom. Azután a' nyomtatott könyvekkel kevés napok alatt elvégezem dolgomat. Várom is, hogy ezeket (tsak az elkerülhetetleneket hagyván magamnak és Gyermekeimnek) el-adhassam: mert ha holtom történnék, senki sem maradna nálam, a' ki ezekhez értene.

Ugyan méltóztassék engemet meghallgatni M'gs Úr az Erdélyben is található *Delibabáról*. Én 1778-ban 31. Maji Brassóba utazván, Földvártól olyan láttam azon Város tájékán, másokkal együtt, és majd osztán valóban tsudáltuk, látván a leg-törpebb ködnél is sokkal alább esését, és fejer színét; de nem tudtuk mi légyen? Én soha hírét sem hallottam, míg a' Ml'gs Úr Irásából ugyan újító örömmel nem olvastam.

Ismét hasonlót láttam egy *Müller* nevű Brassai Patikárius Legénnyel és valami minket kísérő két Oláhokkal, még pedig a' Brassai *Schuler-Gebürge* nevű igen magas Havasról Hőltövényynél, 1781-ben, Juniusnak nem emlékezem hányadik napján. Melyet midőn egy eszténa ajtajából tsudálva néztünk, feleltek a' Batsok, hogy az ő előttök nem újság, Háromszék felé nézve is. Szép hév időben láttam mindeniket dél előtt egy vagy talánn két órával is. Ennél az Havasnál jóval magassabb Rosnyó felett a' *Butsetz* nevű; de ez is elég magas; mert rajta létünkben alatt hullott az esső és repeselt a' villámás: melyet mi felyűről gyönyörködve szemléltünk. Ezenkívül, igen vékony és tiszta lévén ottan a' Levegő-ég, két töltéssel is löttük-el egyszeribe a' puskát; de tsak annyit tett, mintha egy rossz kender ostorral rittyentettünk volna. A' lélegzet vétel is oly igen könnyű, hogy az *Asthmaticus* embereknek olyan helyeken volna leg-jobb élniek. E' feléket olvasunk *Ortelius*nál és másoknál a' Karpatus hegycéről is.

Utóljára alázatos bizodalommal való kérésem a' M. Urhoz ezek:

1. Ml'gs *Dónáth Antal* Urral találkozván, méltóztassék képeben instálni, hogy a' Dr' *Pataki* Úr auth. 1540-béli *Dietalis Articulussait*, melyeket Verbótzai István subscribált és petsételt meg, 's én balgatagul ezen másét által adtam (a' mint Leveli nálam bizonyítják) méltóztassék vissza-adni: mivel én sok időtől fogva háborítatva lévén ez aránt, kénytelenítem a' Fgš K. Guberniumhoz panaszt adni. Szégyenlem; de nem kerülhetem. A' Ml'gs Urnak ez aránt instáltam vala Köpetzen.

2. Én *Tit. Oeder Josef* Urat láttam, két szép Levelét is tartom, de talám még sem tudom igaz titulusát, a' Normalis Oskolában való Inspector-ságán kívül: mert a' *Stebenbürg. Quartal-Schrift* Abbenek is láttatik nevezni; és így ha *Abbé*, tehát Pap is; de én utazásában világi forma öltözetét láttam. Ha alkalmatosság leszen, méltóztassék *Titulusát* megírni, 's

3. Azt is, ha tudva van a' Ml'gs Úr előtt, mi Spanyolul a' Spanyol Viasznak neve; mert a' nálam találtatos rövid Spanyol Szótárban fel nem kaptam.

4. Azt is ugyan várnám, ha a' Székelyekről való 1451-béli *Constitutio*kat kegyes ígérétéből el-nyerhetném; melyek után nagy tisztelettel és háládatos szívvel vagyok Méltóságos *Tit.* Urnak igen méltatlan alázatos szolgája, Köpetzen, 11. Jan. 1798

Közép-Ajtai Benkő József. t. k.

Péteri Takács József levele.

Méltóságos Ur, Érdemem felett való drága Barátom Uram!

Julius vége felé frott levele Nagyságodnak tsak October' elején érkezett Keszthelyen kezemhez, minekutána t. i. vissza tértünk Olasz Országi útazásunkból. Egy két hetet Barátim' látogatásokban töltvén-el, tsak Bétsbe jövetelünkkel felelhetek-meg kötelességemnek. A' drága levélnek foglalattya a' magyar nyelv tökéletesítését ohajtya 's keresi: én tsekély vélekedésemet a' Méltóságos Urnak engedelme szerint, rövideden 's egész egyenes-séggel bátorodom közleni.

Baróti Szabó Dávid Urat tartom azon Magyarnek, a' ki anya nyelvéért még koporsója' szélénél-is (!) búzog, a' ki benne szerentsésen fáradozott, úgy hogy az élők közül senki sem fogható hozzája. Hallhatatlanok lesznek érdemei, hogy az elavúlt, a' gondatlanság által haldokló, vagy a két hazának szegleteiben áporgó szavakat összeszedvén, a' tudós világgal közlé, hogy a' naszna vehetőket kiszemezze, a' könyvbéli nyelvben éllyen velek, 's pótollya a' szembetűnő szükségét. Nincs olyan környék Hazánkban, melyet tökéletes példa gyanánt lehessen követni. Non omnis fert omnia tellus. Nints olly szegelet mellyben valami jó ne találtatnék. A'szemes munkásé az öszvegyűjtés, a' józan Tudósé a' választás. Ha valamit Erdélyben nem értenek, a' mivel sok helyett élnek Magyarországban: még nem következés, hogy az rossz, paraszt szó; és úgy viszontag. Akár mellyik nyelvnek tsekély volt az eredete, a' köz-nép a' kezdője, 's leghíveob megtartója. Ehhez kell valóban folyamodni, ha ki a' tős szavakat akarja felkeresni, 's a' velek való élés módgyát kitanulni. Így tselekedett Faludi-is; megvallya ő, hogy a' parasztoktól tanúlt magyarul: 's ő volt valóban egygyik, a' kit Classi-

eusnak tarthatunk nyelvünkben. — Szabó David, ha folyó beszédben írt, soha nem rontotta a' nyelvet; a' lábra szedett versekben néha felzavarta a szavakat. E nem volt tsuda. Szoros volt a' Korlát, utmutató nélkül dolgozott. De ebben-is úgy meg jobbitotta magát, hogy versei, mind a' belső tűzre, mind az igaz romai ízlésre, mind a' számra, mind a' könnyű folyamatra nézve hasonlíthatatlanok. Szép dolog, hogy egy megaggott Szerzetes megismérte hibáit, megjobbitotta azokat. Ha ritkább szavakkal élt, ezt hozta magával költői hivatala; ezt azon szent iparkodás, hogy a' nyelvet sovány parlagodásából termékenyebb mezővé akarta változtatni. Kimondhatatlan, mi sokat segített a' serény Ifjúságon. Ha a' köz rend éppen nem olvashattya: az az oka, mert minden ujságtól, ha még olly jó olly hasznos-is, írtózik; a' Tudósok ha unalommal olvassák, vagy restségeknek, vagy megelőzött ítéleteknek, vagy megromlott — vagyis inkább ízetlen ízeknek tulajdoníthatják.

Általában olly nagy az embernek természeti önnön-szeretete, hogy a maga' hibáit nem láttya, másét pedig nagyított úvegek által szemléli. Én ugyan több értelmes Magyaroknak ösztönzésére újra meg-kértem Szabó Dávidot, hogy költeményes munkáit jó ki választással újra készíttse-el a' sajtó alá; és minekelőtte bé hunnya szemeit, ajándékozzon-meg a' Magyar Phraseológiával, mellyben rég-óta dolgozik, 's a' mellyre olly nagy szükségünk vagyon. Ő mind Orator, mind Poeta. Olvasta 's gyökeresen érti a' Régieket, meg-tudgya különböző értelmeiket példák által mutatni. Itt léssen helye, hogy meghatározza, ki, 's hol élt a' szóval, a' mondással. A' hiba alól kétség kívül Ő Sints ki-véve, mert ember; de talán még sem lehet néki mindent, v' olly sokat vétkül tulajdonítani. Hogy *pásitos* írta *pasintos* helyett, a' közönséges kiejtést követte: úgy hogy a' pasintost sokkal többen vet-ték volna, mint hibát, szemére. *Fülmile*, 's *ajkainn* igen szabad szabadságok. Hány ilyen vagyon a' legnevezetesebb római 's más nyelvű költőkben: u. m. *periculum*, *gubernaculum*. *Fülmile* legalább jobban hangzik az ollyan fülből, melly a' monotoniát érzi, 's sínli, mint *Filemüle*. *Csend* nem tudom, miért volna paraszt szó; csendes talán nem az? pedig bizonyosan *csend*-ből származik, valamint *gondos*, *gond*-ból, *kedves kedv*-ből, *nedves nedv*-ből. Ha még ilyen szükséges 's természetes szó-fejtés sem volna szabad: mondgyunk-le a' nyelv-mívelésről. — *Am* jó magyar szó, 's helyes Coniunctio. Kár hogy ilyenektől írtóznunk, azért nints természetes periodicus tolyása írásunknak. Ez minden nyelvben meg vagyon, megis kell lenni. Illyen a' deák: *enim*, *etenim*, *enimvero*; illyen a' német *ja*, *denn* etc. Illyen szükséges ígétsek a' *hiszen*, *ugyan-is* etc. a' magyarban, mellyeket bár ne felejtjenék-el olly sokszor írásinkban.

Hogy kevés szóval kiejtsem, a' mit gondolok. Az írásban nem lehet magunkat a' környékhez vagy egyes Vármegyékhez kötni. A' könnyvéli nyelv fel keresi a' jót mindenütt, 's nem írtózik az okos szabadságtól, a' régitől, az újtol, a' szokatlantól; tsak okát tudgya adni. Horatius így vélekedet

In verbis etiam tenuis cautusque serendis:
Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddidit iunctura novum... etc. — — — — —
— — — — — ego cur acquirere pauca
Si possum, invideor, cum lingua Catonis et Enni
Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum

Nomina protulerit? — — — — —
 — — — — — Verborum vetus interit aetas,
 Et juvenum ritu florent modo nata vigentque.
 — — — — —
 Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque,
 Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus. etc.

Reményelem, jó néven fogja venni Méltóságos Úr, hogy Szabónak, s ő benne más finomabb ízű Íróknak pártját fogtam. Lehet, hogy tsalatkozom: de hogy úgy ne itéllyek, a' mint írtam, mind addig nem leszz hatalmamban míg az ellenkezőről okok által meg nem győzztettem. Igen nehéz dolog, az ízlés' dolgáról vetélkedni. Egynek az tsúnya, a' mi másnak szép. Gróf Teleki Domokos Úr' reménytelen halálának híré, valakik nemes iparkodását ismértük, szer felett megszomorodtunk. A' Magyar litteratura ismét elvesztett egy tehetős gyámolyt. Minekelötte kindultam (!) volna Bétsből, kértem levelem által, hogy venné Ányos munkáját pártfogása alá. Küldöttem-is egy MVásárhelyi kereskedő által nyomtatványokat belőle: de kézhez mentek-e, nem tudom; pedig 10^{ber} elején számot kell adnom a' szélyel-küldött exemplároknak állapottyokról. Merjem-e kérni Nagyságodat, hogy Gr. Teleki Úrhoz utasított 500 nyomtatványiról a' M. Minervánok, tudakozódni, 's miben-létekről tudósítani méltóztassék. A' jövő hónapban jut sajtó alá a' II. kötet, melly vagy az én tsekély munkámat, vagy Virág Benedek' költeményeit fogja magában foglalni. — Hát arra tehetünk-e bizonyos reménységet, hogy az Erdélyi tudós Társaság-is fogja szaporítottani gyűjteményünket?

Én nem sokára leteszem nevelőhivatalomat, 's Grófom' köny- (!) tárjának gondviselése, 's a' M. Minervát illető levelezések lesznek hivatalbéli kötelességeim. Sz. György nap után már alkalmasint keszhelyi lakos leszek: de addig szert teszek olyan Férjfiura, a' ki Minervánknak kötetjeit tisztán, 's minden haszontalan jegyzések nélkül adgya-ki. Nem lehet elegendő vgyazással az ember, hogy a' jámbor igyekezetnek valamely heveskedés ne ártson.

Az Erdélyi Nyelv-mívelő Társaság' munkájának II. Darabja már eddig talán ki-is jött? Örömmel várom megjelenését. Nagyon lekötelezett Méltóságos Úr, hogy tzikkelyeit méltóztatott velem közölni.

Ányos' versei ha híven elértek volna MVásárhelyre, méltóztassék Nagyságod egy nyomtatványt a' Társaság' számára félre-tenni. A' jövő kötelességekkel-is fogunk szolgálni.

Az ifjú Grófom, 's Görög Úr üdvözléseket küldik. Én magamat Nagyságod' tapasztalt kegyességébe továbbra-is ajánlván, a' legigazabb tisztelettel szünet nélkül vagyok

A' Méltóságos Úrnak alázatos hív szolgája
 Bétsben, 9^{ber} 2^{dikán} 1798. *Takáts József m. k.*

Baróti Szabó Dávid két levele.

1.

Tekintetes Consiliarius Ur!

A' Kassára-való vissza-menetelem el-halasztódott. Virteñ, a' leg kedvesebb emberemnél, Tek. Pyber Benedek úrnál fogom a' telet tölteni. Azért a' rész szerént meg ígért, rész szerént kívántt Munkákból, mivel kezemnél

nincsenek, mostanában nem küldhetek. A' mint a' múltt 8bernek 22dik napján íra Bétsből Takács József barátom, a' jövő esztendőben Melt. Gróf Festetich György' költségén nyomtatásra fognak adatni újra-ki-dolgozott Költeményes Munkáim. Azon utolsó levelem, mellyben a tett kérdésekre, bővebb üdöm nem lévén, futó félben meg-feleltem, s' magam-is egy néhány Kérdéseket támasztottam, talán el-tévelyedett, minthogy, az ohajtott válasz reá el nem érkezett. Ha egészségem meg-engedi, a' teleñ, melly, szobába szokta kivált a' korosabb embert szorittani, azon munkátska' elkészítésében fogom magamat foglalni, az Erdélyi, 's kivált Székely, *dialectus* szerint: mert ennél jobbat nem ismérek, általlyában vévén a' magyar nyelvet. Ha ez iránt valami észrevételei vólnának, igen szépen kérem, méltóztassék velem közleni, egyszersmind azt-is hozzá adni, mi módon mondgyák ki MVásárhely' táján, hosszañ-e, rövidenn-e (azaz: *accentus*-sal-e, vagy a' nélkül) e' következendőkben az alóll meg-húzott betűköt; tanú-ság; bűtsű-ra, -zom; külön-ös; különb-ség, -özni; nyár-at, -alni; dűtsírni, dűtsű-ség; gyalúl, szapú, ülök, nyilat kozni, (mútat: kihúzza) . . gyűtölni, síratom . . síralmas; szűlök, szűlés, szűretelni.

A' több tagokból álló, és u-ba, vagy ű-be végződött nevek' utólsó tagját vonásotkával, vagy a' nélkül mondgyák-e ki. p. o. szomor-u, v. -ú; bet-ű, v. -ű, 'sat?

Az n-et az ilyenek végén: házon, falun, égen, földön, abban, ebben, midőn, után, falain, lágyan, keményen, gondosan, örökösön sat, kemény, vagy lágy hanggal ejtik-e ki?

Igy ejük-e az illy féleket: bőrom-et, tsűrűd-et, törökök-et, görögös-en ökrünk-et, bűnötök-et; maga-mat, -dat, -tokat; madara-mat, -dat; búzádat, házakat, módosan (kihúzza: törökös-en), sat. vagy pedig így bőromöt, tsűrűdöt, törökököt, görögösön, ökrünköt, bűnötököt, magamot, -dot . . madaramot, -dot, búzádot, házakot, módosan (.)

Igy mondgyák-e ki ezeket: arany, ellene, tanítom, mozditom, sat. -bol, rol, -tol, enyhitem, 'sat; vagy aranny ellenne, tanítottom, mozditottom, -ból -ról, -tól (fából, fáról, 'sat? Könnyű lészen a felelet. Tudva van az ottan fenn-forgó közönséges szó kiejtés' módgya. Tsak ezt kívánom. Az említett szókat (azókból[!]) a' többit-is érteni fogom nem lészen nagy fáradság azon *accentus*okkal, jegyekkel, mellyekkel ott élnek azokban, meg-külden. Igen igen megfogom köszöni; kivált, ha mennél hamarább kezemhez érkeznek. Hát ezek ottan közönségesen hogyan hangzanak: mútat, v. mutat, kíván, v. kíván, v. kéván? Én székelyesen írván, erőt egészséget kívánván, vagyok Virtē Sz. Andr. hav. 10^{dik} napj. 1798ikban

Az Úrnak, Teként. Consilarius uramnak Hóltig való tisztelője és szolgálja
Szabó Dávid

Ki-kérem egyszersmind a' Titulussát. Így lehet hozzám a' levelet útasítani Per . . . Budam — Comaromii In Virt.

2.

Virt. Karátson hav. 18-dik napj. 1798-ikban.

Méltóságos Consiliarius Úr.

Ezen hónapnak 14dikⁿ Komáromból Virtre ki-hozák a' nagy kívánsággal várt levelet. Nagyön köszönöm a' kérdésekre adott feleleteket. Be nagyön

szeretném, ha a' *Prosodia*-bann, 's kivált a' Nevek 4dik Ejtése' (accus. cas. utolsó tagjának Magán hangzójában jobban meg-egyezhetnénk!

A'mint a' válaszból kitettség, némellyekbeñ ugyan, az elsőre nézve, azon egy vágásban járunk. Ilyenek: bütsü bütsüzom, tanü, tanúság, dítserni, nyilatkozni, gyülni, sírat, síralom, szülök, -és. született, szüretelni, lábü, kezü, nyomorü, betü, tetü, sat. Abban-is, hogy: A' vég n-net ha egy betüvel írjuk is, de keményen hangzik ezekben, 's hasonlókban: Házonn pro nn. Így falun, égen, földön, abban, ebben, midön, után, falain, gondoson, örökösön, 'sat, mint *Positiót, keményen mondják ki*. Kíván, műtat, *prima longa*. De ezekben: külön, ös; külömb-ség, -özni, nyár-at, -alni, dítöség, gyalül, szapul, ülök, talán — mértékkal élnek, leg alább a' Székelyek? vagy talán mind a' kétfeleképpen mondgyák?

Nékem úgy tetszik, hogy hosszañ ejtik. Meg lehet, hogy meg feledkeztem rólla. Ki-kérem a'szorgalmas meg-visgálás után a' röllok-való tudósitást, valamint az effélékről-is: tanítom, mozdítom, enyhitem, 'sat; mert ha el nem hagyott minden emlékezetem, legalább a' székelyektől ezek-is így mondattak-ki: tanítottam sat. húzás nélkül, de két t-vel.

Az ilyenekben pedig: alól (ultima brevi, es egy l) fából, fáról, büntől, 'sat. olly meszsze esünk az értelemben egymástól, mint Virthez MVásárhely, vagy még meszszebb. Én ezen szótagok' meg-rövidítését soha sem hallottam Erdélyben. Itt néha a' Dunántúl-valóktól lehet hallani, kiket a' többi magyarok erre nézve-is gyakorta ki-nevetnek. Hát ha még a' versbe tsúszna bé ezen v mérték? ezt Magyar-országon a' jelesebb Poéták mind ki füttyölnék. Ezen szókban: NB *Nálunk az á, és é betükön kívül nem igen adnak a' több vocalisoknak accentust, ha hosszuk-is*, meg-ütközveñ. Nem dítserem, sőt igen-is vádolom ezen szokást. A' jó magyar úgy ír, a' mint beszél. Az írás, néma beszéd. Senki sem köteles arra, hogy a' hiános írást helyeseñ olvassa, az az meg jobbítsa. Ha *nem igen adnak a' több vocalisoknak accentust*; az á-nak, és é-nek is azon okból mag-tagadhatnák. Azért hozták, 's hozzák zúrzarvarba a' Magyar Szók a' Prosodiát, hogy felette nehéz ki venni belőlök az igaz ki-ejtés' módgyát. Mit tudálkozunk kivált a külső nemzetbélieken, ha roszzúl ejtik-ki a' magyar szókat a' roszz magyar írás után? A' Tudós Társaságnak leg jobb módgya lészen ezen tetemes hiba ellen nyilván ki-szállani.

A' másodikra (a' Nevek' 4dik Ejtésére) nézve még egyszor meg újjítom a kérdést. Nem azt akarom tudni, hogyañ írják, hanem mi képpen mondgyák-ki az ilyeneket: börom-et, tsüröd-et, Törökök-et, ökrünk-et, bünö-tök-et, sat. Így-e, a' mint itt írva vannak, et-tel, vagy pedig öt-tel, a' mint én az Erdélyi Magyarokról gondolom, a' székelyekről pedig bizonyosnak tartom? Ezeket pedig: maga-mat, -dat, -tokat; madara-mat dat búzádat, házokat, 'sat, így, az az at-tal mondgyák-e ki közönségesen, vagy ot-tal, a'mint én itílem, és a' Böjti Antal' Maros Vásárhelyen 1794ikben nyomtatott Grammatika látszatik bizonyítani? A'közönséges ki ejtésnek módgyát akarom, mondám, ezekben tudni; mert az írással keveset gondolok, ha ez a' meggyükerezett jól ki mondással meg nem egyez.

Abban pedig, hogy ezekben: börom-et, 'sat. e betüvel írják ezekben pedig: maga-mat, 'sa't. *igen a' szerént írnek nálunk-is, a' kik a' Gramma-*

tika szerént, és igazán akarnak írni; egy kevés megvilágosítást kívánék, tudni illik miért kellene a' *Grammatika szerént* és igazán így írni? — Akárki' Grammatikájának sem hiszek ok nélkül, jól tudván, hogy sokban a' Magyar Grammatikák-is ellenkeznek egy mással, sőt némelyek közülök szarvas hibákat-is árúlnak. — Én abban az hiszembeni vagyok, hogy: A' Magában Érthető Névnek (substant) Többes számu Első ejtése vezérli mind az egyes 4-ik ejtést (ha ez meg rövidült formát n-m követ) mind a' származott Mással Erthetőt, mind az egyes számu birtokos Ragasztékokot; és pedig úgy vezérli, hogy egyedül a' nevet bé-fejező k betű fordúlhat más betűre... *Példák:* Lábak, -t, -m, -d, -s; várak, -t, -m, -d, -s, kezek, -t, -m, -d, -s; ökrök, -m, -d, -s.

Ugyan ezen regulát tartom a' mással Érthetőben is az előszámláltt ejtésekre, 's kivált a' meg határozókra (adverb) nézve. *Példák* szomoruk, -t, -n; v. szomoruaik, -t, -n; Hoszsuk, -t, -n v. Hoszsuaik, -t, -n; Hoszsuk, -t, -n; vizesek, -n; magyarosok, -n; Tótosok, -n. Törökösök, -n, 'sat. Ezek olly természetesek, olly világosak, hogy kétségsbe nem hozhatta valaki, ha csak el nem fogattatott az eleve ítélettől. A' többes számu első Ejtés kormányozza a' többes 4dik ejtést-is az illyenekben: módok-ot, határok-ot, falukot; Törökök-öt, úrük-öt. 'sat. Az elsőben természetesebb-e at, hogy sem ot? az utolsóban et, hogyses ot? Ha így kell mondanunk: bajnokot, lasnakot; Törököt, tzőköt; miért barmok-ot, falakot; bőrököt, ököt? — Tovább: ha o val kell ki ejtenünk, vámot, Váradot—, miért nem fám-ot, magad-ot, 'sat? Más ki ejtést kíván-e a' Többes számu, vagy ragasztékos, és az egyes számu, vagy nemragasztékos? hol van ez írva? és ha igaz volna, házakat, kezeket sem kellene az ellenkezőknek mondaniok a' házat, kezet miatt —. A' tel-vett dolgokban velem egyet értenek Magyar Országnak több, 's magyarosabb részei is. Az a' sok ket, (köt helyett) nem erőltetés-e? az a' sok kat, mat, dat (köt, mot, dot helyett) nem tótos e? Kedvesebb hangu ket, hogy sem köt? Tehát kedvesebben akarván szólni, miért nem mondgyák p. o. Töököt, Görögöt? Kérem, méltóztassék mind ezeket szorossan megvizsgálni, 's a' Tudós Társaság által-is, meg-vizgáltatni, 's a' béfejező ítéletet velem közleni. Igen nagy szükségem van erre.

Ezekből könnyen kitetszik, miben akarom követni a' Székelyes magyarságot. Sok volna még hátra, a' miről e' dologban szólni szeretnék.

Oh, ha csak két három napig-is MVásárhelyen lehetnék! bezzeg meghánynók vetnök az *Orthographiat, Grammatikát Prosodiát* 'sa't, elő(!) nyelvel. De ezt a' bé nem tel-ndő jó kívánságok közü számlálhattuk. Engem' is utól értek a' terhebb üdök. 1789dikben születtem. Közel járunk egy máshoz Mit írjak a' *szép Elmék és Tudós Emberekről*? Erre felé, azokon kívül, a' ki jött munkájokból már az újság-levelek által-is igen isméretesek, keveset tudok, a' ki a' Magyar Literatúrában magát gyakorolná. T. Pyber Benedek Úr, midőn más foglalatosságai között reá érkezik, Seneca' leveleit magyarra fordítgattya. Ez általam ezer köszöntest izen. Virág Benedeknél a' Deák mértékre vett magyar vers-szerzésben jobbat nem ismerek. Ez Budán lakik. Esztergomban Kúltár István Professor úr-is még dolgozik. Igen alkalmas volna a' Tudós Társaságnak Varga Marton úr Nagy-Váradon a' Fisikának Tanítója. —

A' többi között ezen szókot olvasám a' kedves levélben: *Majd fogom közleni az itt lévő tudos P. Göntzi, és Miháltz Atyákkal-is, és vélekedéseket meg írni.* Oh! ki-is kérem. Él-e még az én kedves Miháltzom? ezerszer tisztelem mind a' kettőt. Az által küldött verseket nagy köszönettel vettem. A' két utólsó igen gyönyörű, 's nyilván jelenti, hogy a *61^{edik} esztendővel az Elme' vidám ere* épeen *meg nem lankadott.* Az Hexameterben fel akadtam. Így vala írva: Parnassus tetején szűz hajlékát felemelte Elme leányainak páratlan számu csoportya, Mellynek *nectárral dagadott emlője nevelte.* Sárga haju szép Briseisért haragoskodo könnyű Lábu vitéz Ákhillest *éneklette* Homérust. A' szűzeknek hogyan dagadott emlőjük? haragoskodo hogyan lehet rövid? Azon emlő, melly Ákhillest nevelte, hogyan' *éneklette* Homérust? A' béküldendő könyvek iránt írtam a' minap Kassára. Ki-fogyok a' pappirosból. Szerentsés víg Uj Esztendőt, 's hosszas életet kívánok *Szabó Dávid.*

Közli: CSÜRY BÁLINT.

ADATOK TESTŐRÍRÓINK PÁLYAFUTÁSÁBÓL.

A magyar testőrségnek a bécsi udvari levéltárból Orsz. Hadilevéltárunkba került irataiból közöltem a Báróti Sándorról szóló részleteket. (IK. 1934. 396. l.) Közlésemet most megszerzem más íróink testőrpályájának ránk maradt adataival. Egyben-másban közelebb visznek hozzájuk, vagy életüknek legalább egy-egy kis részletét tisztázzák, eddigi ismereteinket helyesbítik.¹ A *Bartsay Abrahamra* vonatkozó iratoknak viszont szembetűnő tévedései is vannak: 1794-ben egy állománylajstrom 49^{1/2} évesnek mondja az 1742-ben született költőt s azt állítja, hogy 1761. június 1-én került a gárdához. Pedig megvan az eredeti írás, hogy 1761. szeptember 20-án vették föl, s úgy látszik, november 1-én vonult be. Erre vall, hogy a királynő 1766. november 1-én bocsátja őt el s ekkor kerül a toscanai nagyhercegnő tulajdonában levő vértés-ezredhez (nem 1767-ben és nem dragonyosokhoz IK. 1916. 131. l.). Már 1762-ben három havi szabadságot kapott Erdélybe: mikor 1791. januárjában újból a gárdához kerül, rövidesen s ettől kezdve gyakran is kér szabadságot hol betegség miatt, hol meg egy hunyadmegyei pörének folytatására. Utoljára 1794 nyarán s ekkor nem kevesebb, mint 4 hónapot. A király megadja ugyan neki, de úgy, hogy addig nem távozhatik, amíg Hesporn altábornagy megkezdett vizsgálatát be nem fejezte. Ezek után megrongált egészsége miatt váratlanul kéri nyugdíjaztatását. Összefüggött-e ez, a már engedélyezett, de föl nem használt szabadság helyett tett lépése a lefolyt vizsgálattal, nem derül ki az iratokból. Még feltűnőbb, hogy a király felülvizsgálat elrendelése nélkül nyugdíjazza. Mélyebbreható ok (pl. a Martinovits-összeesküvés) aligha játszhatott bele, mert akkor Barcsay nem mert volna búcsúzóul tábornoki kinevezést is kérni; kérelmének megtagadása is megokolt: a rangban legifjabb ezredesek közé tartozik s csak rövid ideje van a gárdánál. E rövid időből is sok telt el szabadságon. — *Bessenyei Sándor*

¹ Az adatokat az íróknak abban a rendjében közlöm, ahogy a testőrséghez kerültek.